

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Toetsing en kritiek

Hoeven, P.J.A. ter

Citation

Hoeven, P. J. A. ter. (1978). Boekbespreking van: Toetsing en kritiek. *Acta Politica*, 13: 1978(3), 403-405.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451885>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451885>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

— de mens is een sociaal wezen: hij komt niet tot zichzelf dan door anderen (153 v.);
 — in zijn relaties met anderen is de mens wolfachtig en verwickeld in een oorlog van allen tegen allen (235 en passim);

— ethische genieën zijn zich ervan bewust geworden, dat zij anderen het leven moeten gunnen: het barbaarendom is door een aantal mensen doorbroken (263 v.).

Dat ethische genieën en anderen na hen het wezen van de mens zijn gaan opvatten als een 'hebben-te-zijn-voor-de-ander, het 'behoren' dat ik zelf ben' (271), beschouwt Luypen als een wonder. Naar een (andere) verklarende oorzaak mag niet gevraagd worden (268). Het ontspringen van de menselijkheid is een geheim (270). Vanaf het ogenblik, dat het wezen van de mens op deze manier ontdekt werd, is degene die weigert de ander het leven te gunnen, niet geheel, niet echt, maar een onbehoorlijk mens (291). Hiermee is het normatieve en evocatieve element in de filosofie van Luypen gekomen. Luypen ziet een mensverandering optreden in de loop van de geschiedenis (265). Niet als het ware, maar feitelijk is ooit de mens van louter wolf geworden tot wolf en 'ja-zegger-tot-de-ander'. Vanaf dat moment is er sprake van een nieuwe mens, niet van zomaar een variant onder vele mogelijke andere. De definitie van de mens is veranderd. Het barbaarse type is onmens geworden en dient daarom verworpen, afgekeurd.

Luypen geeft ons geen nadere aanduiding van het moment waarop deze heugelijke gebeurtenis heeft plaats gevonden noch van de ethische genieën die deze waarheid ontdekt hebben. Dit lijkt een triviale opmerking. Maar men mag van iemand die zoveel betekenis hecht aan de historiciteit van het denken in het algemeen ('Elke waarheid als onverborgenheid ontspringt echter in de geschiedenis van de mens') en van het recht op het leven in het bijzonder, dat immers 'door de bemiddeling van 'ethische genieën' in de geschiedenis ontsprongen is' (265, 266), niet verwachten, dat hij ons hierover enigermate informeert? Waarom laat hij ons in het duister tasten?

Een gedeeltelijke verklaring voor het ontbreken van deze gewenste mededelingen kan m.i. gevonden worden in het dilemma waarvoor de auteur staat. Enerzijds verwerpt hij de rechtsopvattingen, die uitgaan van een eens voor altijd gegeven wezen van de mens waarvan deze zich al of niet bewust is (een a-historisch wezen), anderzijds wil hij toch in het wezen van de mens 'het fundamentele 'behoren' (272) en daarin de norm voor het recht vinden. De aanvaarding van een historische dimensie ligt dan voor de hand. Het wezen van de mens geschiedt (246, 266) en in een bewustwording (265) en een beslissing ('metanoia', 266). Maar van de ervaring van het menselijke wezen als een hebben-te-zijn-voor-de-ander kan men wel de aanwezigheid, niet de totale afwezigheid aantonen. Anders gezegd: dat die ervaring er ooit niet geweest is lijkt me niet bewijsbaar. Hieraan doet het voorkomen van andere uitgangspunten (266) niets af. Door te spreken over 'ethische genieën' wekt Luypen de indruk, dat hij het aanduiden van de oorsprong van het medemenselijk denken van essentieel belang acht voor het historisch karakter van zijn theorie, door het plaatsen van aanhalingstekens ('ethische genieën') dat hij hier in verlegenheid verkeert. Mij dunkt, dat het voor het behoud van de historische dimensie voldoende was geweest indien hij het voorkomen, niet het begin van 'ja'-tot-het-subject had aangetoond.

Zijn historische benaderingswijze (ik blijf het toch maar zo noemen) heeft Luypen niet alleen nodig als een verzet tegen bepaalde vormen van natuurrechtelijk denken, maar ook ter fundering van het verplichtende karakter van zijn theorie. Hij is m.i. terecht van mening, dat het 'ja'-tot-de-ander niet willekeurig, niet hypothe-

tisch, maar onvoorwaardelijk gezegd moet worden. De auteur had eenvoudigweg twee neigingen naast elkaar kunnen stellen: de wolfachtige en de medemenselijke. Vervolgens had hij de lezer vrij kunnen laten kiezen: bij voorbeeld op grond van luim of efficiëntie. Theorieën, die een ordening louter op grond van de effectiviteit verdedigen, verwerpt hij. De benevolentie is niet slechts een voorwaarde voor een andere, maar een eis voor een betere samenleving. En die eis ligt gefundeerd in het historisch moment van de mens die zich bewust is geworden medemenselijk te zijn en te moeten zijn. In deze bewustwording is er 'een wereld van zin' (263) voor de mens ontstaan, is de mens anders geworden. En vanuit deze andersheid worden de wolfachtige theorieën verworpen. Na het opkomen van dit alternatief staan degenen die deze beslissing weigeren niet meer in de waarheid. 'Dat zou betekenen dat contradicties tegelijk waar zouden zijn' (267).

Dat ik toch het gevoel heb me op het scherp van de snede te bevinden bij de keuze tussen een hypothese en een onvoorwaardelijke verplichting komt voort uit het besef, dat historische momenten gebeuren en voorbijgaan. Het valt moeilijk te voorspellen, welke invloed het historische proces op de bewustwording en daarmee op de verandering van de mens zal uitoefenen. Het 'ja'-tot-het-subject zou wel eens op de tocht kunnen komen te staan. Of hebben we hier met een blijvende mensverandering van doen?

Als de verworvenheid waarop Luypen zijn theorie fundeert niet per se een blijvende is — wat we toch minstens als een mogelijkheid mogen aanvaarden — dan moet de vraag naar onze historische verantwoordelijkheid gesteld worden. Het gaat om de kwestie, hoe we het 'ja'-tot-het-subject kunnen behouden en versterken. Voorzover Luypen zich uitgebreid bezig houdt met het rechtsbestel, waarin dit behoren tot uitdrukking wordt gebracht en daardoor bevestigd, ontloopt hij dit probleem niet. Men mag wensen, dat de auteur in een volgende druk — die het boek m.i. verdient — aandacht zal besteden aan de consequenties van zijn theorie voor maatschappelijke factoren als daar zijn de onderwijsorganisaties, de massamedia en de vakbonden (om maar enkele in het oog springende te noemen) en aan de agogische benaderingswijzen die met zijn theorie in overeenstemming zijn. Een verwijzing naar 'de psychologie, de psychoanalyse en vooral ook de sociologie' (302) zonder meer kan toch eigenlijk niet.

A. J. M. van Weers

Noten

1 In een discussie met Henri Jourdan en Emmanuel Mounier over de manier waarop de studenten zich met filosofische problemen inlaten (B.B.C., 23 mei 1949).

2 Cf. *Wissenschaft als Beruf*, 1919 (Nederl. vert.: *Wetenschap als beroep en roeping*, Alphen aan de Rijn, 1979, 20-25).

A. Brand, *Toetsing en kritiek. Over objectiviteit en kennisbelang bij Weber en Habermas*, Boom Meppel-Amsterdam, 1976.

Een boeiende studie, ook al door die dreigende Dürerplaat op de omslag. Hoofdzakelijk gaat het hier om een Weber-interpretatie. Brand poogt de wederwaardigheden van 'Wertbeziehung' na te gaan als een thema-bepalende invalshoek bij de beoefening, althans de omlijning van de sociale wetenschappen. Natuurlijk vormt

Max Weber dan het aangewezen vertrekpunt. Habermas, maar eerder mensen als Walther, Landshut, Freyer en Löwith, hebben intussen hun eigen interpretaties gegeven. Aangezien dit allemaal Duitsers zijn, valt links en rechts wel enig verdacht bruin bijkleursel te melden. Natuurlijk niet bij Habermas, maar die zit weer met zijn Frankfurter associaties. De zaak is in de grond simpel genoeg: iedereen heeft de hogelijk-prestigieuze Weber voor zijn karretje pogen te spannen.

Brand tracht nu, niet zonder succes, iets van deze mythe te doorbreken. De 'Wert-beziehung', het kennisbelang, was niet een zaak van Webers toevallige persoonlijke voorkeuren. Zijn primaire belangstelling, de groei van het rationalisme, laat zich — in Brands versie — plaatsen in het kader van de Duitse rechtstheoretische discussie van die dagen. Niet persoonlijke oordelen, doch wetenschappelijke thematiek zou bij de 'Wertbeziehung' de doorslag geven. Dat Habermas er af en toe een potje van maakt, dat toont Brand afdoende aan. Heel knap en erudiet zelfs.

Toch moeten wij weer terug naar Weber. Ergens is de overgang van historicus tot socioloog niet helemaal verantwoord, al hindert mij dat geenszins. Wat mij wel treft is Brands historische blindheid. Bij alle sympathie ben ik voortdurend niet in staat de shuttle (— en ik zeg dus opzettelijk niet dialectiek! —) tussen historische feitelijkheid en normatieve dwang tot een goed gevolg te brengen. Bij al deze hogelijk abstracte beschouwingen kan ik bijvoorbeeld maar niet vergeten dat Weber ernstige bedenkingen tegen de Polen had. Nu denk ik niet dat hij irrationele bezwaren koesterde tegen dit hogelijk sympathieke, hoewel helaas katholieke slavische volk. Welnee, het waren achterlijke boerenlummels, die ook nog noodgedwongen aan kapitalistisch rationalisme werden onderworpen, en zij verknoeiden zo de Pruisische boel.

Via de achterdeur kom ik zo weer terug op het kennisbelang. Weber was een 'geëngageerd non-politicus', betrokken en geschrokken tegelijkertijd, zoals Mommsen in zijn beroemde (beruchte?) studie heeft laten zien. Brand maakt Webers 'Wertbeziehung' tot een abstract gegeven, afhankelijk van een rechtstheoretische discussie. Daar heb ik moeite mee. In zulk een discussie spelen eindeloos vele thema's. De keuze is en kan geen zaak zijn van quasi-determinatie. Binnen de vele mogelijkheden koos Weber, en daartoe was hij zeker niet verplicht, de thematiek van de rationalisering. Een uitstekende keuze, maar daarmee dus geen cultuurhistorische determinatie.

Op dat punt kan ik kennelijk Brands denken niet helemaal volgen. Maar er zit mij nog iets anders dwars. Dat zijn, eerlijk gezegd, de nazi's. Weber stierf in 1920, maar hij liet zo zijn erfgenamen na. Was dat nu de bruine bende? Of zou het wellicht mogelijk zijn, ietsje genuanceerder, de situatie van het Duitse volk in de Weimartijd mee in de beschouwing te betrekken? Over dat soort vraagstukken valt natuurlijk opgewekt te polemiseren. Dat is niet mijn bedoeling. Ik wil terug naar de 'Wertbeziehung' — kan je zoiets wel koppelen aan een intellectuele traditie of speelt daarbij ook mee de lotgevallen van een volk waarmee je verbonden bent? Zitten de becriteerde auteurs echt op een verkeerd spoor? Begrijp mij goed, Brand schreef een uitdagende studie, maar ik ben het met hem oneens. 'Wertbeziehung' is geen theoretisch fenomeen, maar een (politieke) keuze. Hoeveel Nederlanders gingen ooit vol overtuiging vechten in Indonesië, 'Ons Indië', tegen het 'bende-wezen'? Ondertussen is wel gebleken, dat zij dikwijls onduidelijk waren over hun waarden. Zonder die dimensie van keuzen en waarden doen wij Weber onrecht. Brand moet doorgaan op deze weg van de paradoxale rationaliteiten. Deze studie was een goed begin, maar wij hebben recht op meer!

Nu nog een andere studie. Weber is aanstekelijk, zelfs uiteindelijk in Nederland. P. Tijmes, *Over politiek valt met rede te twisten*, 1977, levert het zoveelste bewijs. Romanticisme en Duitse natie zijn klaarblijkelijk zijn moeilijkheden. Onzin, laat hij maar eens praten met Arie Brand.

P. J. A. ter Hoeven

W. C. Ultee, *Groei van kennis en stagnatie in de sociologie. Een aantal regels van de methode en een kritische doorlichting van enkele sociologische tradities*, Utrecht dissertatie, 1977, 468 blz.

Het probleem dat in dit proefschrift wordt gesteld, is dat van zich de laatste tijd in de sociologie manifesteerde stagnatieverschijnselen. Stagnatie dan in de zin van een ontbreken van groei van kennis. Twee oplossingsvoorstellen voor dit probleem worden aangedragen, waarvan de uitwerking de twee delen beslaat van dit omvangrijke werk. Delen die op uitwerking al zelfstandige boeken zouden kunnen vormen.

Het eerste oplossingsvoorstel houdt in het vanuit de kennis- en wetenschapsleer aan de sociologie voorhouden van een aantal wijzen van wetenschapsbeoefening. De klassieke kennistheorie biedt de wetenschap als ideaal het rechtvaardigingsdenken, de moderne kennistheorie het kritische denken. Na een afweging van de relatieve waarde van deze verschillende idealen kan de sociologie dan het verschil tussen het meer en minder verkieslijk ideaal worden voorgehouden. Hiermee is dan, volgens Ultee, een mogelijkheid tot overwinning van het probleem van de stagnatie in de sociologie opgespoord. Tevreden is hij daarmee echter nog niet, omdat de aldus geboden mogelijkheid nog tamelijk onbepaald is. Hij meent dat daarom nog andere, aanvullende vragen moeten worden gesteld.

Het tweede oplossingsvoorstel sluit dan ook op het eerste aan. Het omvat een kritische doorlichting van verschillende sociologische tradities met behulp van het meer verkieslijke ideaal. Twee soorten commentaar moeten in deze doorlichting aan de orde komen: (1) het zoeken naar overtredingen van de uit de kennistheorie afgeleide regels (d.w.z. de methodologie) en het op die manier afschilderen van negatieve voorbeelden; (2) het aangeven van de afgeleide regels voor zover ze worden nageleefd en het zodoende aanbieden van positieve voorbeelden. Deze doorlichting kan tevens beschouwd worden als een poging tot bepaling van de toepasbaarheid en volledigheid van het stelsel methodische beginselen, dat in het eerste deel wordt ontwikkeld.

Om tot een afweging te komen betreffende de verkieslijkheid van de twee wetenschapstheorieën vat Ultee de wetenschap op als een taalsysteem, d.w.z. een systeem van uitspraken. Met behulp van Buhlers taalfunctietheorie gaat hij na welke taalfuncties in dit uitspraken-systeem werkzaam zijn en tracht hun functioneringswijze te achterhalen. Een viertal functies, welke een hiërarchie vormen, worden onderscheiden en elk van de functies wordt gekenmerkt door een regulatief idee. De regulatieve ideeën van de verschillende functies zijn de volgende: expressieve functie-'eerlijkheid', 'oprechtheid', e.d.; appélfunctie-'effectiviteit'; argumentatieve functie-'geldigheid'; beschrijvende functie-waarheid.

In de klassieke kennistheorie wordt zekerheid als extra regulatief idee voor de beschrijvende functie van de wetenschappelijke taal ingevoerd. In de moderne kennistheorie laat men zekerheid als regulatief idee vallen en voert men informatie-